

УДК 378.147

Ольга Дем'яненко, Тетяна Мороз
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського

ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОЇ КРОС-КУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено питання підготовки майбутніх педагогів до ефективної крос-культурної взаємодії й до професійної діяльності в полікультурному суспільстві. З'ясовано сутність поняття «полікультурна компетентність» та її компоненти. Проаналізовано фактори сформованості полікультурної компетентності, а також культурний інтелект, який дозволяє його носію здійснювати ефективну крос-культурну комунікацію. Аналіз наукових праць дозволяє зробити висновок про актуальність і практичну значущість формування полікультурної компетентності, оскільки глобалізація вищої освіти вимагає вміння ефективно взаємодіяти в конкретній ситуації з урахуванням культурних особливостей.

Ключові слова: полікультурна компетентність, майбутні педагоги, крос-культурна взаємодія, глобалізація вищої освіти, полікультурне середовище, культурологічна підготовка, культурний інтелект, полікультурна освіта.

Постановка проблеми. Одним із важливих завдань сучасної системи освіти є підготовка майбутніх спеціалістів до ефективної крос-культурної взаємодії в полікультурному середовищі, що пов'язано з усвідомленням культурного різноманіття, толерантним ставленням до цього різноманіття і здатністю до поведінки відповідно до конкретних умов.

Підготовка майбутніх педагогів до діяльності в полікультурному суспільстві є завданням, обумовленим не лише національним складом того чи іншого суспільства, але й більш глибокими, соціально-психологічними особливостями людини: індивідуальністю кожної особистості та її прагненням зберігати й розвивати власну самобутність, а також потребою людей об'єднуватися не тільки за національною ознакою, а й відповідно до певних ціннісних орієнтацій, гендерних і вікових особливостей, спільності професійних функцій і соціальних ролей.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема формування полікультурної компетентності в майбутніх педагогів, оскільки полікультурна компетентність визначає здатність особистості до ефективної діяльності й взаємодії в полікультурному суспільстві. Даний процес, на наш погляд, включає два взаємопов'язаних аспекти: підготовку студентів до діяльності в полікультурному суспільстві та їх педагогічну підготовку до здійснення в майбутньому навчального процесу з опорою на засади полікультурної освіти.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз сутності полікультурності й полікультурної компетентності, змісту крос-культурного спілкування і полікультурної освіти відображено в дослідженнях І. В. Васютенкової,

Т. Ю. Гур'янової, Л. Ю. Данілової, Г. Д. Дмитрієва, В. А. Єршова, Т. І. Ковальової, З. А. Малькової, Т. Б. Менської, Г. В. Палаткіної, О. М. Щеглової та інших. Ці науковці розробили теоретичні положення, що розкривають концептуальні підходи до проблеми формування полікультурної компетентності.

Загалом полікультурна компетентність педагога визначається як інтегративна особистісно-професійна якість, що зумовлює його здатність здійснювати міжкультурну взаємодію, урахувати полікультурний склад суб'єктів професійної діяльності й використовувати його характеристики та особливості для вирішення педагогічних завдань, а також здійснювати полікультурне виховання учнів. Проблеми розвитку, виховання й формування полікультурної компетентності реалізуються в межах полікультурної освіти, спираючись на компетентнісний і культурологічний підходи.

Так, на думку О. М. Щеглової, полікультурна компетентність – це комплексна якість особистості, яка формується в процесі професійної підготовки на основі толерантності, що характеризується усвідомленням власної багатокультурної ідентичності, проявляється в здатності розв'язувати професійні завдання конструктивної взаємодії з представниками інших культурних груп. О. М. Щеглова називає такі компоненти полікультурної компетентності майбутнього фахівця, як: 1) когнітивний, спрямований на засвоєння образів і цінностей світової культури, культурно-історичного й соціального досвіду різних країн і народів; 2) ціннісно-мотиваційний, спрямований на формування ціннісно-орієнтованої і соціально-настановної готовності студента до міжкультурної комунікації й обміну, розвиток толерантності стосовно представників інших культурних груп; 3) діяльнісно-поведінковий, спрямований на розвиток здатності до розв'язання професійних завдань під час взаємодії із представниками різних культурних груп [5, 94].

І. В. Васютенкова визначає полікультурну компетентність як інтегративну характеристику, що відображає здатність здійснювати політику полілінгвізму в полікультурному просторі; як систему якостей, що допомагають орієнтуватися в культурних відносинах рідної та іншомовної країни, забезпечують досягнення мети виховання культурної людини. Науковець пропонує таку структуру полікультурної компетентності: 1) професійний компонент – культура спілкування, методична, інформаційна, рефлексивна культури; 2) культурологічний компонент – знання й розуміння рідної, світової, іншомовної культур, культури міжкультурного спілкування; 3) особистісний компонент – сукупність якісних характеристик, що відображають моральну позицію, яка пронизує всі складові полікультурної компетентності [1, 19].

Мета статті – дослідити питання формування полікультурної компетентності майбутніх педагогів як інструмент ефективної крос-культурної взаємодії в умовах глобалізації вищої освіти.

Методи дослідження – теоретичний аналіз, узагальнення, синтез.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація в галузі культури й освіти має тенденцію до уніфікації локальних спільнот, що виявляється в поширенні загальних цінностей, норм, стандартів, ідеалів, які почасти мають універсальний характер. Проте на тлі процесу змішання культур, «локальне» в сучасному світі не втрачає своєї значущості. У зв'язку з цим формування нових ідентичностей у полікультурному світі в суперечливу епоху наростання процесу змішування народів і культур, з одного боку, і прагнення зберегти етнічну й культурну ідентичність, з іншого, залишається одним із найбільш значущих соціально-психологічних процесів.

Разом із тим, глобальні процеси ніколи не скасовують процесів локальних. Генеза етнокультурних форм, локальних культур в умовах глобалізації означає їх докорінне перетворення або нівелювання. У зв'язку з цим з'являється термін «глокалізація», що характеризує всю сукупність змін процесу глобалізації, викликаних регіональною специфікою. Глокалізацію можна розглядати в якості специфічного регіонального сценарію глобалізації, коли глобальні та локальні тенденції взаємодоповнюють і взаємопроникають одна в одну, хоча в конкретних ситуаціях можуть прийти до зіткнення [3, 56–59].

Формування багатогранної особистості, яка б розвивалася інтелектуально, соціально й культурно, є компонентом сучасної парадигми вищої освіти. Усвідомлення і прийняття студентами соціально-професійної значущості полікультурних цінностей, наявність інтересу до інших культур і прагнення до крос-культурної взаємодії є мотиваційно-ціннісним критерієм сформованості полікультурної компетентності. Сьогодні якісна підготовка випускників вищих навчальних закладів визначається не лише рівнем професійної підготовки, але й їх культурологічною підготовкою, що охоплює соціальну активність, здатність до набуття власного соціокультурного досвіду, готовність до спілкування в полікультурному соціумі. У цьому процесі гуманітарним дисциплінам належить певна роль, тому що неможливе формування такої особистості без урахування соціокультурних знань і досвіду.

Як підкреслює Г. Д. Дмитрієв, саме майбутнім учителям особливо важливо «вміти працювати з різними в культурному відношенні людьми, правильно розуміти людську відмінність, бути толерантними до інших, вміти підтверджувати своїми особистими справами і словами культурний плюралізм у суспільстві» [2, 116].

Культурологічна підготовка, яка є одним із компонентів полікультурної компетентності, передбачає вирішення декількох завдань: набуття й систематизація знань з історії культури; усвідомлення культурологічних проблем на теоретичному рівні; розуміння різних культурних традицій; ознайомлення зі світовими творами мистецтва тощо.

Проте, щоб знання, які набуваються під час навчання у вищих навчальних закладах, входили до культурологічної підготовки, слід базувати їх на принципах культурологічного засвоєння знань.

Культурологічна підготовка сприяє формуванню в майбутніх спеціалістів певних якостей, що допомагають оперувати основними культурологічними поняттями і простежувати культурологічні закономірності в будь-яких явищах. У процесі культурологічної підготовки студенти повинні усвідомлювати дії культурологічного рівня, тобто дії, спрямовані на досягнення розуміння поодинокого факту як частини загального людського процесу, тому що це може бути основним фактором для формування культурологічного розуміння дійсності.

Проблема крос-культурної комунікації стоїть сьогодні досить гостро як одна з головних причин непорозуміння представників різних народів. Розуміння унікальності всіх культурних традицій можливе лише на ґрунті глибокого вивчення особливостей мов різних народів світу. Саме тому в зв'язку з оновленням змісту освіти особлива увага приділяється створенню умов для розширення можливостей поглибленого вивчення декількох мов як одного з напрямів культурологічної підготовки майбутніх педагогів.

Останнім часом у науковій літературі широко використовують термін «культурний інтелект», під яким за Ф. Шмідтом і Дж. Хантером, слід розуміти специфічну форму інтелекту, сфокусованого на здатності особистості швидко сприйняти, зрозуміти і правильно обґрунтувати висновки в ситуаціях культурного різноманіття [8]. Безперечно, цей термін можна пов'язати з ситуацією крос-культурної взаємодії.

Один із варіантів такої інтерпретації відображений у використанні терміну «крос-культурний соціальний інтелект», у якому виділяють три складові: 1) розпізнавання й розуміння вербальних і невербальних знаків у різних культурах; 2) здатність правильно інтерпретувати соціальну взаємодію в процесі міжкультурної комунікації; 3) досягнення необхідних цілей у процесі міжкультурної взаємодії за допомогою розуміння інших культур та їх прийняття [6].

У даний час культурний інтелект виступає фактором розуміння процесів крос-культурної комунікації з використанням ідей когнітивної психології. Міжнародна група дослідників «Cultural intelligence project» запропонувала комплексну когнітивну модель культурного інтелекту. Науковці визначили культурний інтелект як цілісну систему знань і навичок, пов'язаних культурними метакогніціями, що дозволяє людям як адаптуватися до аспектів навколишнього середовища, пов'язаних із культурою, так і впливати на їх формування. Відповідно до цього визначення, культурний інтелект складається з трьох аспектів: «знання про культуру і крос-культурну взаємодію», «крос-культурні навички» і «культурні метакогніції» [7].

За словами О. Є. Хухлаєва, не можна не помітити, що так упускається соціально-психологічна складова міжкультурної взаємодії. Можливо, для інтерпретації взаємодії з абстрактним «культурно іншим» така схема достатня, однак у реальній взаємодії «моя культура» і «чужа культура» є не тільки об'єктом застосування культурних метакогніцій. «Культура» також може виступати як інтерналізований суб'єкт активності, у першу чергу в зв'язку з культурною ідентичністю. Уявлення про те, що людина тільки «носії культури», на думку науковця, суперечить концепції крос-культурного інтелекту. Іншими словами, культура, у якій виріс індивід, є повною мірою його культурою, а не він виступає як її складова, «бездоганний» транслятор «увібраних» раніше цінностей. У цілому, суб'єктна позиція по відношенню до своєї культури та культурної ідентичності може бути розглянута як мотиваційна складова «культурних метакогнітивних здібностей» і, відповідно, як значимий аспект «крос-культурного інтелекту» [4, 76–78].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, беручи до уваги викладене вище, не можна заперечувати значення формування полікультурної компетентності майбутніх педагогів як інструмента ефективної крос-культурної взаємодії в контексті європейських стандартів освіти. Усвідомлення і сприйняття майбутніми спеціалістами професійної значущості полікультурних цінностей, наявність інтересу до інших культур і прагнення до крос-культурної взаємодії є мотиваційно-ціннісним критерієм сформованості полікультурної компетентності. Повноцінне засвоєння всієї сукупності загальносоціальних і професійно-орієнтованих полікультурних знань і вмінь, стратегій поведінки в професійній діяльності, розвиток культурного інтелекту, а також культурологічна підготовка буде свідчити про сформованість у майбутніх педагогів полікультурної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васютенкова И. В. Развитие поликультурной компетентности учителя в условиях последипломного образования : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Инна Васютенкова. – СПб, 2006. – 27 с.
2. Дмитриев Г. Д. Многокультурное образование / Григорий Дмитриев. – М. : Народное образование, 1999. – 208 с.
3. Иванько Н. А. Витальность этнического в эпоху глобального / Наталья Иванько. – Вестник МГПУ. Серия «Философские науки». – 2011. – № 2 (4). – С. 52–63.
4. Хухлаев О. Е. «Кросс-культурный интеллект» : на пути к интеграции когнитивного и социально-психологического подхода к межкультурной коммуникации / Олег Хухлаев // Этнопсихология : вопросы теории и практики. – М. : МГППУ, 2010. – Вып. 3. – С. 76–78.
5. Щеглова Е. М. Развитие поликультурной компетентности будущих специалистов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Елена Щеглова. – Омск, 2005. – 164 с.
6. Ascalon M. A. Cross-cultural social intelligence / M. A. Ascalon, D. J. Schleicher, P. B. Marise // International journal of Cross-cultural management. – 2008. – Vol. 15 (2). – P. 109–130.
7. Tomas D. Cultural intelligence : domain and assessment / D. Tomas // International

journal of Cross-cultural management. – 2008. – Vol. 8 (2). – P. 123–143.

8. Schmidt F. L. Select on intelligence : The Blackwell handbook of organizational principles / F. L. Schmidt, J. E. Hunter. – Oxford, England : Blackwell, 2000. – P. 3–14.

РЕЗЮМЕ

Демьяненко О., Мороз Т. Формирование поликультурной компетентности будущих педагогов как инструмент эффективного кросс-культурного взаимодействия в условиях глобализации высшего образования.

В статье освещены вопросы подготовки будущих педагогов к эффективному кросс-культурному взаимодействию и к профессиональной деятельности в поликультурном обществе. Установлена сущность понятия «поликультурная компетентность» и ее компоненты. Проанализированы факторы формирования поликультурной компетентности, а также культурный интеллект, который позволяет его носителю осуществлять эффективную кросс-культурную коммуникацию. Анализ научных работ позволяет сделать вывод об актуальности и практической значимости формирования поликультурной компетентности, потому что глобализация высшего образования требует умения эффективно взаимодействовать в конкретной ситуации с учетом культурных особенностей.

Ключевые слова: поликультурная компетентность, будущие педагоги, кросс-культурное взаимодействие, глобализация высшего образования, поликультурная среда, культурологическая подготовка, культурный интеллект, поликультурное образование.

SUMMARY

Demianenko O., Moroz T. The formation of multicultural competence of future teachers as a means of an effective cross-cultural interaction in the context of the globalization of higher education.

The article highlights the issues of future teachers' training for an effective cross-cultural interaction and professional work in a multicultural society. The improvement and mass distribution of media, globalization and migration processes, which are characteristic for modern society, determine global trends in the development of education. According to the results of the theoretical analysis the interpretation of the key concepts, namely, the «multicultural competence» and its components, «cultural training», «cultural intelligence» is presented. The factors of formation of multicultural competence and cultural intelligence that allows its bearer to carry out cross-cultural communication effectively are analyzed. The analysis of scientific papers suggests the relevance and practical significance of the formation of a multicultural competence, because the globalization of higher education requires the ability to communicate effectively in a particular situation considering cultural characteristics.

The aim of the article is to explore the formation of multicultural competence of the future teachers as a means of an effective cross-cultural interaction in the context of globalization of higher education. The study of theoretical works and everyday practice enabled to conclude the modernity of this idea. The goal of multicultural education is a consolidation of human resources, concepts and ideas, the absence of discrimination in education on any ground. A person with knowledge, with a high level of cultural tolerance, motivated to intercultural interaction and therefore the person who knows how to live successfully in different cultural environments, such a person is able not only to act as a mediator between them, but also to understand his/her native culture at a new level. Although as to the unconscious problems we can talk about different prejudices and stereotypes with regard to the representatives of other cultures, raising the level of anxiety in situations of cross-cultural interaction.

Unified, generally accepted theory of multicultural education has not been developed

yet, but most researchers refer to the important role of cultural diversity of an educational environment for personal and social development of future teachers, expanding the range of their educational opportunities. The prospects for further research are the development of specific methods of future teachers' training and the formation of their multicultural competence.

Key words: *multicultural competence, future teachers, cross-cultural interaction, globalization of higher education, multicultural environment, cultural training, cultural intelligence, multicultural education.*

УДК 378.147:811.111

Марія Дука

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ТИПОЛОГІЯ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ АНГЛОМОВНОГО ЧИТАННЯ

Статтю присвячено науково-методичним основам формування лінгвосоціокультурної компетентності у процесі англомовного читання. Проаналізовано підходи до визначення поняття «невербальні засоби комунікації». Визначено основні критерії класифікації невербальних засобів комунікації та подано типології невербальних засобів комунікації відповідно до фізичної природи їх продукування й відповідно до їх значення. Запропоновано методичну типологію невербальних засобів комунікації для формування в майбутніх філологів лінгвосоціокультурної компетентності у процесі англомовного читання, яка враховує основні труднощі формування лінгвосоціокультурної компетентності, пов'язані з розумінням невербальних засобів комунікації.

Ключові слова: *лінгвосоціокультурна компетентність, критерій, невербальні засоби комунікації, типологія невербальних засобів комунікації, труднощі формування компетентності.*

Постановка проблеми. Антропоцентрична парадигма сьогодення зумовлює необхідність фокусування кожної науки на проблемах як конкретної людини, так і індивіда в певному соціумі, культурі. Отже, питання культури, а також формування міжкультурної комунікативної компетентності як здатності індивіда до здійснення ефективного «діалогу культур», мають розглядатися в межах навчального процесу як завдання всієї системи освіти. Таким чином, нагальною є проблема формування у студентів лінгвосоціокультурної компетентності (ЛСК), одним із завдань якої є навчання студентів старших курсів вищих мовних навчальних заходів розуміння невербальних засобів комунікації (НЗК) у процесі здійснення різних видів мовленнєвої діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. З метою уточнення поняття «невербальні засоби комунікації» звернемося до його визначень у працях українських та зарубіжних психологів, лінгвістів, паралінгвістів Є. М. Верещагіна [1], І. Н. Горєлова [2], Н. П. Киселюк [3],